

Wallehausen Gyula: Kosáry Domokos, a tudományszervező könyvtárigazgató (1951-1957)

Több, mint fél évszázad homályából idézem fel hajdani kedves igazgatóm, Kosáry Domokos alakját. Képek, események, epizódok villannak fel abból a három-négy évből, amelyet joggal nevezhet a mai Szent István Egyetem gödöllői könyvtára a felemelkedés korának, az agrárhistoriográfia pedig dicső fejezetének.*

* * *

Az 1945 utáni években a magyar értelmiségi elit számos tagja más foglalkozást űzött, mint addig. Némelyek éjjeli őrnök álltak be, mások esztergályossá képezték át magukat, s voltak, akik a börtönudvart söprögették.

Akadtt egy vékony, kiválóan képzett - de félreállított - réteg, amelynek a tudására nagy szüksége volt a hatalomnak - csak éppen más területen. A könyvek világában jártas történészekről, irodalomtudósokról volt szó. Ők azzal vívták ki a hatalom haragját, hogy kilógtak a sorból, mert nem tartoztak azok közé, akik - Kosáry szavaival élve - "bibliai kinyilatkoztatásként szokták volt idézgetni Marx és Engels írásait." Őket először meg kellett fosztani állásuktól, katedrájuktól, hogy könnyen átterelhetők legyenek a könyvtárügy különleges felkészültséget igénylő területére. Rájuk várt az a feladat, hogy korszerűsítsék a könyvtárakat és kiépítsék az országos könyvtári rendszert.

Így került Kosáry - miután kiszorították a történelemtudomány intézményeiből - az Országos Könyvtári Központhoz (OKK) 1951. november 1-jén, ideiglenes alkalmazottként. Az intézmény egyik főfeladata az elhagyott könyvtárak megmentése volt. Eleinte az elárvult főúri kastélyok gyűjteményeit, később a felosztatott szerzetesrendek, egyesületek, könyvtárait mentették meg a pusztulástól, majd rendezték és irányították az illetékes könyvtárakba a begyűjtött könyveket. Az OKK másik feladatköre szakmai támogatás nyújtása volt a könyvtárak korszerűsítéséhez, anyaguk szakszerű feltárásához. Kosáry Domokos az egyetemi könyvtárak referenseként vett részt e munkában.

Az új közeg és munkakör nem volt idegen Kosárytól. Egyetemen tanított addig, a könyvtárakkal pedig kutatóként ismerkedett meg, s éppen hatalmas Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába című bibliográfiai művén dolgozott, így jól hasznosíthatta tapasztalatait. Sorra járta az egyetemi könyvtárakat, megismerkedett szervezetükkel, és nem sok idő kellett ahhoz, hogy megállapítsa: a legtöbb gonddal az 1945-ben - valamennyi agrár-felsőoktatási intézmény integrálásával - létesített Agrártudományi Egyetem küszködött; nem volt központi rendeltetésű könyvtára. Nem valamiféle belső mulasztásnak, hanem a történelmi körülmények alakulásának volt ez a következménye.

De a régibb alapítású kari könyvtárak helyzetét sem találta jobbnak az OKK 1950-es szakfelügyeleti vizsgálata: elhelyezésük rossz, helyhiánnyal küszködnek, a személyzet létszáma elégtelen, a könyvállomány pedig nincs szakszerűen feltárva. Az OKK a bajok orvoslására "központi könyvtárigazgatóság" szervezését javasolta.

1951 novemberében azonban, amikor Kosáry Domokos kapcsolatba került az egyetemmel, már világosan látszott, hogy a steril központi igazgatóság nem válthatja be a hozzá fűzött reményeket s így a Páter Károly rektor által létrehozott Egyetemi Könyvtárbizottság 1952. január 4-én a jelenlévő Kosáry Domokos sugalmazásával úgy döntött, hogy az Agrárközgazdasági, Agronómiai és Állattenyésztési Karok közös könyvtárát egyesíti a

központi igazgatósággal, ily módon létrehozta az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárát.

Néhány hónap múlva, 1952. augusztus 15-én a kormány újabb átszervezési hulláma elérte az OKK-t, és Kosáry állás nélkül maradt. Ekkor azonban az Agrártudományi Egyetem illetékes vezetői - megismerve Kosáry rendkívül széles körű műveltségét, könyvtárügyi tájékozottságát és az elmúlt évben megjelent Bevezetés... című bibliográfiai művének első kötetét, a könyvtárosi ismeretek gerincét alkotó bibliográfiai tudásának bizonyítékát - Kosáry után nyúltak. A káderes ideológiai aggályait Kosáry régi ismerőse, a földbirtokos-huszártisztból a vészterhes időkben ellenállóvá formálódott, a legfelsőbb pártvezetőkkel jó kapcsolatokat ápoló Lázár Vilmos professzor könnyedén elhárította.

Így került Kosáry (szerinte "kapott menedéket") 1952. október 3-án ideiglenes alkalmazottként az Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárába "önálló könyvtáros" elnevezésű, 714-es kulcsszámú álláshelyre, jóllehet, a rektori döntés a 708-as tudományos kutatóira szólt. (A rektori döntést a nagy potentátú személyzeti vezető szó szerint - mint más osztályidegeneknél is - felülírta ceruzával.)

Kosáry első munkaköre "szerzeményezési csoportvezető" volt. Évi ötezer mű beszerzését, leltározását, továbbá mintegy százötven folyóirat megrendelését és nyilvántartását egy teljes- és három részmunkaidős munkatársával látta el. Sorra járta a tanszékeket, megismerkedett a 17 budapesti és ugyanannyi gödöllői könyvtár állományával, kívánságaikkal, és bevonta őket az állománygyarapításba, a beszerzendő művek kijelölésébe.

Kosáry hatása gyorsan megnyilvánult: a Központi Könyvtár 1953. évi munkaterve teljes mértékben megfelel e kor szakmai követelményeinek. A munkatervből az is kiderül, hogy az állománygyarapítási csoport vezetése mellett még az olvasószolgálati csoportot is vezetnie kellett, sőt, még heti négy órában kölcsönzési ügyeletet is ellátott. (E korszakban ismert meg jó néhány olyan apróbb könyvtárosi fogást, amelyeket bibliográfiai munkájában hasznosítani tudott. Nem indokolatlanul nevezte magát az 1949-54-es években bibliográfusnak a Ki kicsoda lexikonban.)

Külön feladatai is voltak: a könyvtár helyzetéről jelentést állított össze, kidolgozta a Gödöllőre költözés koncepcióját (az épületet jól ismerte, hiszen civilként itt ette a hadifoglyok szűkösen mért kenyerét, míg korábbi principálisa, Szekfű Gyula moszkvai nagykövet ki nem szabadította), vázolta az Egyetemi Könyvtárbizottság feladat- és hatáskörét, és megtette ezzel az első lépést az Egyetemi Könyvtárbizottság szervezeti és működési szabályozása felé.

1953-54-ben az új politikai fuvallat megnyitotta a debreceni, keszthelyi és mosonmagyaróvári osztályok kapuit, de most már önálló mezőgazdasági akadémiákként. A Központi Könyvtár szaktanácsokkal látta el őket az első lépések megtételéhez - amit szívesen fogadtak, és ők maguk is jelentkeztek kérdéseikkel. Így jött létre az agrár-felsőoktatási könyvtárak természetes igénye az együttműködésre.

Az egyetem székhelye 1954 őszétől fokozatosan Gödöllőre helyeződött át. 1955. január 1-jén Kosáry Domokos kapott megbízást, majd kinevezést az igazgatói teendők ellátására.

Kosárynak eltökélt szándéka volt "határozott arculatú, valóban központi jellegű, tudományos színvonalú olyan könyvtár kifejlesztése, amely be tudja tölteni az egyetemen rá váró feladatok mellett a tudományos könyvtárak sorában őt megillető helyet is".

Az új gödöllői otthon "belakása" után a könyvtár racionális szervezetének kialakítása, a munkakörök tisztázása következett. Az állománygyarapítást továbbra is Kosáry tartotta kézben. Ekkor már tapasztalatból tudta, mely tanszékek véleményére számíthat a felelősségteljes munkában. A kiadványcsere-kapcsolatok kiépítését már az előző évben megkezdte, most intenzív munkával folytatta tovább: nyelveket tudó munkatársának közvetlenül gépbe diktálta a leveleket. Ennek eredményeként 1955-ben 155-re ugrott a

külföldi partnerek száma, s az egyetemi kiadványokért cserébe 370 könyvvel és 11 kurrens folyóirattal gazdagodott a könyvtár.

Az egyetemi könyvtárak nem nélkülözhetik a múlt tudománytörténetileg értékes műveit. Kosáry elvülhetetlen érdeme, hogy lenyűgöző történelmi és bibliográfiai tudása révén igen sok értékes hungarikum került az állományba.

Az ötvenes évek elején-közepén a hallgatók egy része középiskolai végzettség nélkül került az egyetemre. Kosáry feladatának érezte, hogy kiállításokkal, faliújsággal stb. csökkentse általános műveltségbeli hiányukat. 1955 novemberében az ifjúsági irodalmi körrel karöltve "élő folyóiratot" indított. Az első előadást Devecseri Gábor tartotta Homéroszról, majd Esze Tamás beszélt a kuruc költészetéről.

1955 őszén a minden tekintetben konszolidáltan működő könyvtárat a Népművelési Minisztérium alkalmasnak találta arra, hogy az agrár-felsőoktatási könyvtári hálózat központi feladatait ellássa, ugyanakkor Kosáry hozzálátott a könyvtár tudományos arculatának kidomborításához. Profiljához igazodva, két kutatási területet jelölt meg: 1. bibliográfia; könyvtártörténet és -módszertan, 2. agrártörténet. Tudományos munkára alkalmas munkatársainak lehetőséget adott, hogy a megjelölt irányokba mutató kutatásokat végezzenek és eredményeiket a könyvtár kiadványsorozatában publikálják. A bibliográfiai munkát tekintette a könyvtárosi tevékenység alfájának és omegájának. No, nem a könyvcímek összegereblyézett jegyzékét értette bibliográfiának, hanem az adott tudományterület, témakör szakirodalmának tudományos igényű, kritikai feltárását, a bibliographie raisonnée-t, amit a Bevezetés... című nagy ívű munkájában - és másutt is - alkalmazott.

Az ő idejében sem volt gond az utánpótlás, egy-egy álláshelyre többen is jelentkeztek, könyvtárosok mellett történészek is. A tapasztalatcsere iránya megfordult: most a gödöllői központi könyvtárat kereste fel az ország minden tájáról, sőt még határainkon túlról is több szakember, hogy megismerkedjék a könyvtár gyors felemelkedésének titkaival; a szakmai testületek pedig szívesen választották tanácskozási színhelyéül az egyetemet. Az első jelentős rendezvény az Országos Könyvtárügyi Tanács kétnapos ülése volt 1957. július 12-13-án.

Öt kiadványsorozat hívta fel a figyelmet a könyvtárra. Három bibliográfiát közölt és az új szerzemények jegyzékeit. A negyedik, A kutatás és tájékoztatás segédkönyvei a kezdő kutatóknak kívánt útmutatást adni. Az ötödik sorozat, az Agrártörténeti tanulmányok primér kutatási eredményeket és módszertani tanulmányokat publikált. (A tervezett hatodik sorozat csak később indult.)

Mindezek mellett és ellenére a történész egy pillanatra sem szunnyadt Kosáryban. Az egyetem tantervében ekkoriban nem szerepelt az agrártörténet, ennek hiányát Kosáry az intézmény tudományos légkörében hamarosan érezte, és megérett benne az a terv, hogy a Központi Könyvtárat az agrártörténeti kutatások bázisává fejleszti.

1954-re a megoldás részletei is körvonalazódtak Kosáryban, ugyanakkor elegendő befolyásos támogatója is akadt, hogy 1955-ben, már könyvtárigazgatóként, biztonsággal állhatott elő tervével.

Az Egyetemi Tanács július 7-én tárgyalta Kosáry javaslatát, és határozatot hozott arról, hogy befogadja az agrártörténeti kutatást. A könyvtár feladatai közé sorolta a hazai agrártörténeti hagyományok feltárásának az elősegítését, és megbízta Kosáry Domokos igazgatót, vegye kézbe a javasolt Agrártörténeti Munkaközösség megszervezését. A legjelesebb agrártörténészek Kosáry felhívására közölték: készséggel részt vesznek az Agrártörténeti Munkaközösség tevékenységében.

Az 1956. április 13-ra összehívott alakuló ülésen megjelentek (Hársfalvi Péter, Hoffmann Tamás, Kosáry Domokos, Lányi Ottó, Lázár Vilmos, Makkai László, Nagy István, Nagy Tibor, Penyigey Dénes, S. Sándor Pál, Szabad György, Tálasi István, Torday Györgyné, Varga

János, Vörös Károly, Wellmann Imre) előtt Kosáry ismertette a legközelebbi teendőket. Mint mondta, legsürgetőbb egy folyóirat - az Agrártörténeti Szemle - megindítása lenne. A folyóirat helyezzen hangsúlyt a hazai és külföldi agrártörténeti publikációk ismertetésére, és adjon tájékoztatást a különböző intézményekben folyó agrártörténeti eseményekről, tervekről.

Bejelentette, hogy az Egyetemi Tanács határozata értelmében a Központi Könyvtár gyűjtőkörét kiterjesztette az agrártörténetre, és a cserekapcsolatok kialakításánál ezt figyelembe veszi. A könyvtár kapta azt a feladatot is, hogy lássa el a munkaközösség adminisztratív teendőit.

Kosáry javasolta egy agrártörténeti konferencia rendezését a közeljövőben, amely számba venné az agrártörténet jelenlegi helyzetét és rámutatna a jövő teendőire. A konferenciát - három napra tervezve - 1956. szeptember végére lehetne kitűzni.

1956 forró nyarának eseményei azonban háttérbe szorították és elodázták az agrártörténeti konferencia előkészületeit. A történészek a Petőfi Körben, majd a Történészek Forradalmi Bizottságában - Kosáry Domokos elnöklete alatt - tevékenykedtek, és keresték a választ a magyarság sorskérdésére.

Kosáry véleményére igen sokan voltak kíváncsiak az agráregyetemen is.

Kosáryt az Isten is katedrára teremtette. Bámulatosan könnyedén és szellemesen tette érthetővé gondolatait. Briliáns szónoki tehetségét olykor megcsillantotta értekezleteken, tanácsuléseken is. A captatio benevolentiae gyakran egy találó Kossuth-idézet vagy gondolat volt, amivel érdeklődést, olykor derűtséget keltett, és megteremtette az alaphangot mondandójához. Az észhez szólt, de ha kellett, az érzelmekre épített. Tudott lelkesíteni.

Igen emlékezetes és hatásos felszólalása 1956. november 2-án hangzott el, az Egyetemi Forradalmi Bizottság által összehívott összdolgozói ülésen. Nagy csend támadt, amikor szólásra emelkedett. Arra figyelmeztetett, hogy kár lenne a forradalom által megteremtett nemzeti egységet pártok alakításával megbontani. A forradalom tisztaságát is meg kell őrizni. Nem szabad megengedni, hogy bárki személyes bosszúját érvényesítse. Tudomására jutott, hogy néhol szovjet emlékművet gyaláztak meg, rongáltak meg. Ezt egyetlen nagyhatalom sem tűri el - mondta. Levélben fordult a kormányhoz, hogy lépjen fel az efféle, a forradalomtól idegen cselekmények ellen.

Kosáry felszólalását nagy taps fogadta. Szavaiban még azok sem találtak kivetnivalót, akik a forradalom után vezető szerephez jutottak, sőt olyannyira pozitívan értékelték november 2-i felszólalását, hogy a rektor javaslatot tehetett a miniszternek, sorolja át Kosáry Domokost, a könyvtár vezetőjét a 705-ös osztályvezetői kulcsszámra a 701-es "tudományos intézet vezetője" elnevezésű kulcsszámra április 1-jei hatállyal. Hivatalosan tehát csak ettől járt neki az igazgatói titulus.

Pozíciójának megerősödését kihasználva, Kosáry fontos javaslatokat tett. Az elsővel a könyvtárat akarta a nemzetközi szakmai életbe bevezetni azzal a felterjesztéssel, amelyben 1957 májusában kéri a Földművelésügyi Minisztériumot, segítse elő az Agrártudományi Egyetem Könyvtárának a belépését az 1955-ben alapított Mezőgazdasági Könyvtárosok Nemzetközi Szövetségébe (International Association of Agricultural Librarians and Documentalists). Ugyancsak májusban tett javaslatot egy - a mezőgazdasági felsőoktatás történetét szeptember-októberben bemutató - kiállítás rendezésére, továbbá egyetem-bibliográfia kiadására, amelyekhez költségfedezetet kért.

Ekkoriban látott napvilágot az Agrártörténeti Szemle sokszorosítási (stencil) eljárással készült összevont első-második száma.

A folyóiratszám jelentős terjedelmet szentelt az agrártörténeti irodalomnak. Ebből huszonöt oldal a könyvismertetés, a többi az 1953-1955. évek fontosabb hazai és külföldi közleményeinek - egyedi műveknek és cikkeknek - a címbibliográfiája. A rovat bevezetőjéből

nemzetközi bibliográfiai együttműködés szándéka is kibontakozik. (Ezen nyugszanak majd a Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis kötetei.)

1957 nyarának végén valami nyugtalanságfélét észlelhetett Kosáry Domokos magatartásán az, aki jól ismerte. Mosolya kissé megkopott, és belső feszültség ült ki addig nyugalmat tükröző arcára, de munkáját töretlen lendülettel végezte tovább. Az Agrártörténeti Szemle 1957. évi 3-4. (összevont) számát is nyomdába adta, ám ez csupán 1958-ban látott napvilágot. Címlapján ez olvasható: "Szerkeszti a szerkesztőbizottság" nevek nélkül; a felelős kiadó pedig "A könyvtár igazgatója". Kosáry ekkor már vallatói kezében volt.

Ugyanez az árulkodó feledékenység mellőzte nevét a Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába 1958-ban megjelent harmadik (mutató) kötetéből. Nem közli, ki állította össze és ki írta az előszót, hadd találgassa az olvasó: vajon ki lehetett a hatalmas szaktudást feltételező szerzője az előszóba illesztett irodalomtörténeti gyöngyszemnek, a mini-esszének a bibliográfia fejlődéstörténetéről? A diktatúra e névtelenséggel saját bárgyúságáról adott akaratlanul is "ércnél maradandóbb" mementót az utókor számára.

Kosárynak a historiográfia volt a lételeme, a könyvtárügybe csupán belesodródott. Hálás volt az Agrártudományi Egyetemnek, hogy befogadta, és igen rövid idő alatt nem csupán kiemelte könyvtárát az elmaradottságból, szervezetlenségből, hanem a legjobbak közé vezette. Egyúttal kiemelkedő személyisége volt annak az - eredeti hivatásából kiszorított - csapatnak, amelynek tagjai a diktatúra afféle tudós rabszolgáiként, a haza és a tudomány iránti elkötelezettségből korszerűsítették a magyar könyvtárügyet s emelték a történelem fíntoraként magasra. Legyen az utókor hálás nekik, a gödöllői egyetem kétszeresen is Kosáry Domokosnak!

Könyvtára ma reneszánszát éli. Jó úton jár. Az irányt az ő szellemi hagyatéka mutatja.

* Az előadás elhangzott a SZIE Szenátus 2009. január 21-én tartott, a SZIE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár névadó ünnepi ülésén. Az ünnepi ülésre ezzel a címmel egy tanulmány is megjelent.